

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Felicia Nilsson

Bortom (o)rimligt tvivel?

En kritisk granskning av beviskravet i brottmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: HT2023

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Avgränsningar	8
1.3 Teori och metod	8
1.4 Material	9
1.5 Forskningsläge	10
1.6 Disposition	11
2 BEVISBÖRDAN I BROTTMÅL	12
3 BEVISKRAVET I BROTTMÅL	14
3.1 Inledning.....	14
3.2 Rimligt tvivel.....	15
3.3 Principen om fri bevisprövning.....	16
3.4 Beviskravets två sidor	16
4 BEVISKRAVETS FUNKTION OCH SYFTE	18
4.1 Inledning.....	18
4.2 Beviskravet – ett dubbelt krav	18
4.2.1 Acceptabel separation och acceptabel distribution.....	19
4.3 Beviskravets nivå	20
4.4 Hellre fria än fälla.....	22
5 BEVISSVÅRIGHETER OCH BEVISLÄTTNADER	24
5.1 Inledning.....	24
5.2 Lindringar av bevisbördan	26
5.3 Indirekta sänkningar av beviskravet.....	27
6 ANALYS OCH SLUTSATSER.....	29
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31

Summary

A fundamental principle in criminal proceedings is that no person should be convicted of a crime he or she has not committed. This is achieved partly by placing the burden of proof on the prosecutor, partly by having a high standard of proof. The standard of proof in criminal proceedings is not regulated by law. Instead, it has been developed and established in court practice. It was in NJA 1980 s. 725 that the Supreme Court established that the prosecutor is required to prove the defendant's guilt beyond a reasonable doubt. The court is therefore obliged to acquit if there may be reasonable and considerable doubt. To have a real possibility of convicting those who are guilty of committing crimes, law and order requires that a certain degree of uncertainty is allowed. The exact extent of the doubt and what is considered "reasonable" has not been defined. It is therefore up to the court to make that assessment.

The standard of proof consists of two requirements: a requirement of sufficient support and a requirement of sufficient investigation. The first requirement entails that the evidence must provide sufficient support for the statement of the criminal act as charged, while the second requirement aims at what has been investigated and whether this investigation is sufficient. The requirements are cumulative, which means that both must be met for the defendant's guilt to be beyond reasonable doubt.

There are certain cases in which evidential difficulties typically occur. Neither legislation nor court practice provides support for a lowering of the standard of proof solely due to evidential difficulties. In several cases the Supreme Court has underlined the fact that this high standard of proof applies even when evidential difficulties are at hand. Despite this, there are decisions where the Supreme Court has expressed a lower standard of proof without any further justification or reference to specific conditions or circumstances.

The conclusion that can be drawn from this essay's review is that the high level of the standard of proof is debated, but most often considered to be justified. If innocent people are convicted of serious crimes in more than just excep-

tional cases, it would mean that we have a justice system that is not functioning in an acceptable way. The starting point is that the high standard of proof must be applied on all types of crime, but certain exceptions do occur in practice.

Sammanfattning

En grundläggande princip inom brottmålsprocessen är att ingen ska bli dömd för ett brott som den inte begått. Denna princip upprätthålls dels genom att bevisbördan är placerad på åklagaren, dels genom att höga krav ställs på bevisningens styrka. Beviskravet finns inte lagstadgat, utan det har utvecklats och slagits fast i praxis. Det var i NJA 1980 s. 725 som domstolen slog fast att det för en fällande dom krävs att åklagaren kan bevisa att den tilltalades skuld är ställd ”bortom rimligt tvivel”. Domstolen är således skyldig att meddela en frikännande dom om den bedömer att det kan finnas ett rimligt och beaktansvärt tvivel. För att det däremot ska finnas en reell möjlighet att fälla de som faktiskt har begått brott, fordrar rättssäkerheten att en viss mån av osäkerhet tillåts. Exakt hur stort detta tvivel får vara och vad som anses vara ”rimligt” har inte definierats. Det är således upp till domstolen att göra denna bedömning.

Att det inte får föreligga något rimligt tvivel är egentligen ett dubbelt krav. Det innebär dels ett krav på tillräckligt stöd, dels ett krav på tillräcklig utredning. Det första kravet handlar om att utredningen av omständigheterna i målet ska ge tillräckligt stöd åt gärningsbeskrivningen, medan det andra kravet tar sikte på vad som utretts och om denna utredning är tillräcklig. Kraven är kumulativa, vilket medför att båda måste vara uppfyllda för att den tilltalades skuld ska vara ställd bortom rimligt tvivel.

Det finns vissa fall i vilka det typiskt sett förekommer bevissvårigheter. Varken lagstiftning eller praxis ger stöd för en sänkning av beviskravet enbart på grund av att detta, och HD har i flera fall understrukt att det höga beviskravet gäller även när det förekommer sådana svårigheter. Trots detta finns det avgöranden där HD har gett uttryck för ett lägre beviskrav, men då utan någon närmare motivering eller hänvisning till specifika förhållanden eller omständigheter.

Slutsatsen som kan dras av uppsatsens granskning är att beviskravets höga höjd är omdiskuterad, men att den allt som oftast anses vara motiverad. Om oskyldiga döms för grova brott i mer än bara undantagsfall, så skulle detta

innebära att rättsväsendet inte fungerar på ett godtagbart sätt. Utgångspunkten är att det höga beviskravet ska tillämpas i alla typer av brott, men vissa undantag förekommer i praktiken.

Förord

Först och främst skulle jag vilja rikta ett stort tack till min handledare Karol Nowak som gett mig värdefulla tips och synpunkter under arbetets gång.

Jag skulle även vilja tacka alla runtomkring mig som stöttat mig när jag velat ge upp. Ni har visat att allt är möjligt i stunder när jag känt att det varit omöjligt.

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

Hur vet man om den misstänkte gjort sig skyldig till brottet eller inte? Detta har alltid ansetts vara en mycket svår fråga att ta ställning till. Svaret är att man sällan med säkerhet vet om personen faktiskt är skyldig till det brott som den står anklagad för. När rätten faller till ansvar sker det med en viss felmarginal, och det är bevisningens tydlighet som avgör med vilken grad av säkerhet man kan säga att den anklagade är skyldig.¹ Det grundläggande beviskravet i brottmål formuleras som att det ska vara ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet.² Anledningen till att kraven på bevisningens styrka sätts så pass högt är för att minimera felmarginalen och förhindra att oskyldiga döms.³ Men ett alltför högt ställt beviskrav innebär att det blir svårt att få till stånd fällande domar, även i fall där den anklagade faktiskt är skyldig. Man kan då ställa sig frågan om risken för en materiellt oriktig dom alltid motiverar ett så högt beviskrav, om det samtidigt innebär att möjligheten att lagföra en brottslig handling blir väldigt begränsad?⁴ Här råder det delade meningar, och rättsordningen måste gång på gång ta ställning till detta dilemma.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att redogöra för och kritiskt granska det grundläggande beviskravet i brottmål och varför det ser ut som det gör. Särskilt fokus kommer att ligga på beviskravets höga höjd och huruvida den är rimlig i förhållande till de intressen som rättsordningen har att tillgodose.

Den huvudsakliga frågeställningen som uppsatsen syftar till att besvara är följande:

- Är ”bortom rimligt tvivel” ett för högt ställt beviskrav?

¹ Diesen (2015) s. 15.

² Se NJA 1980 s. 725 (på s. 738–739).

³ Diesen (2015) s. 15.

⁴ Nordh (2019) s. 33.

För att kunna besvara den huvudsakliga frågeställningen måste även följande frågeställningar besvaras:

- Vad är syftet med att ha ett beviskrav av denna höjd i brottmål? Uppfyller beviskravet sin funktion?
- Finns det möjlighet att sänka beviskravet i vissa fall?
- Vilka konsekvenser skulle en sänkning av beviskravet få?

1.2 Avgränsningar

I denna uppsats kommer endast beviskravet ”bortom rimligt tvivel” i brottmål att behandlas. Beviskrav på civilrättens område kommer inte att beröras, trots att en jämförelse hade kunnat vara av intresse. Granskningen kommer enbart omfatta Sverige och vad som gäller enligt svensk rätt.

Det finns varken tid eller utrymme att inom ramen för denna uppsats behandla allt som har med beviskravet att göra. Därför kommer uppsatsens huvudsakliga fokus ligga på beviskravets innebörd och nivå snarare än dess tillämpning i enskilda fall. Eftersom bevisbördan och beviskravet går in i varandra kommer bevisbördan också att beröras, dock inte i samma utsträckning och lika djupgående som beviskravet. Vidare kommer den fria bevisprövningens princip endast att behandlas översiktligt. Här hade man kunnat gå in på hur det har sett ut historiskt vad gäller bevisteori, men det faller utanför granskningen i denna uppsats.

1.3 Teori och metod

I uppsatsen har en rättsdogmatisk metod använts där svaren sökts i lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.⁵ Rättsdogmatikens huvudsyfte är att tolka och fastställa gällande rätt, vilket sker med ledning av de allmänt

⁵ Kleineman (2018) s. 21.

accepterade rättskällorna⁶. De olika rättskällornas ställning i den juridiska argumentationen bestäms av rättskälleläran med vissa rättskälleprinciper.⁷

Tillvägagångssättet har varit att först vända sig till doktrin för att se vilka rättsfall som där pekats ut som särskilt intressanta. I samband med att ha läst rättsfallen på egen hand har det sedan varit lämpligt att gå tillbaka och studera de resonemang som förts i doktrin kring dem.

Den rättsdogmatiska metoden kan även användas för att kritisera vad som har framkommit efter systematiseringen av gällande rätt.⁸ I denna uppsats har ett kritiskt perspektiv tillämpats vid granskningen av det grundläggande beviskravet i brottmål för att möjliggöra en diskussion kring huruvida kravet är rimligt eller ej.

1.4 Material

Olika typer av material har använts i uppsatsens olika delar för att uppfylla syftet och besvara frågeställningarna. Merparten av det material som använts utgörs av doktrin och rättspraxis. En av doktrinen viktiga uppgifter är att med den rättsdogmatiska metoden påvisa rättsläget, men också att kritisera vad som framkommit. Doktrinen kan genom sin inre giltighet tillföra en tyngd inom rättskälleläran. Genom att kartlägga gällande rätt och tillhandahålla en överblickbar framställning av normsystemet, kan man finna brister i systemet. Doktrinen möjliggör på detta vis ett fördjupande av diskussionen kring normsystemets karaktär.⁹

Det är enbart litteratur som kommit efter rättegångsbalkens ikraftträdande som använts i denna framställning. De verk som främst använts för att granska beviskravet är *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål* av Christian Dahlman, *Bevis 10 Bevisprövning i brottmål* av Christian Diesen, *Rättegång IV* av Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam och Lars Heuman, samt *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav* av Roberth Nordh. Gemensamt för den

⁶ Peczenik (1995) s. 33; Kleineman (2018) s. 21.

⁷ Peczenik (1995) s. 35.

⁸ Kleineman (2018) s. 36.

⁹ Kleineman (2018) s. 36–37.

litteratur som använts är att den är författad av ansedda jurister. Christian Dahlman är professor i juridik och verksam vid Lunds universitet som forskare och lärare. Dahlmans expertområde är bevisvärdering i brottmål. Christian Diesen var juridisk forskare och professor i processrätt vid Stockholms universitet. Diesen har framför allt ägnat sig åt bevisvärdering i brottmål och har utgivit ett antal böcker på området. Per Olof Ekelöf var jurist och professor i processrätt vid Uppsala universitet. Roberth Nordh är docent och verksam som expert och rådgivare i processrätt.

Karol Nowaks avhandling *Oskyldighetspresumtionen* har använts i de delar av uppsatsen som berör detta. Även två juridiska tidskriftsartiklar, publicerade i SvJT, har använts för att nyansera diskussionen. Till litteraturen hör dessutom *Rätt och dom* av Karl Olivecrona samt en äldre upplaga av *Rättegång IV* av Per Olof Ekelöf och Robert Boman, vilken förklarade de motstridiga intressena som rättsordningen måste ta ställning till på ett tydligt sätt.

Den rättspraxis som använts består i ett antal avgöranden från HD där det förekommer uttalanden som är av relevans för diskussionen kring beviskravet, dess höjd och eventuella bevislättnader. Offentligt tryck i form av processlagberedningens förslag till rättegångsbalk har använts för att förklara och förtydliga innebörden och syftet bakom lagtexten. Utöver detta har även relevant lagstiftning och lagkommentarer använts.

1.5 Forskningsläge

Det finns omfattande forskning kring bevisbörda, beviskrav och bevisvärdering i doktrin. Framstående på området är Per Olof Ekelöf, Christian Diesen, Christian Dahlman och Karl Olivecrona. Karl Olivecrona var jurist och professor i processrätt vid Lunds universitet. Vid sidan av Ekelöf har Olivecrona blivit en ledande auktoritet inom processrätten.

På området finns redan ett stort antal kandidatuppsatser och examensarbeten som behandlar just beviskravet i brottmål och dess funktion. I många av framställningar har det huvudsakliga fokuset legat på huruvida beviskravet är dif-

ferentierat, eller hur det förhåller sig till en viss typ av brottslighet. Det forskningsmässiga utrymmet är således inte så stort på området, men denna framställning avser att kasta nytt ljus över ämnet och bidra till fortsatta diskussioner kring beviskravet i brottmål.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i sex avsnitt, och tar sin utgångspunkt i föreliggande inledning i det första avsnittet. I det andra avsnittet behandlas bevisbördans innebörd och placering i brottmål. Det tredje avsnittet tar sikte på beviskravet. Här undersöks formuleringen ”rimligt tvivel”, principen om fri bevisprövning förklaras och diskussionen kring beviskravets två sidor tas upp. Uppsatsens fjärde avsnitt behandlar beviskravets funktion och syfte. Här diskuteras och granskas beviskravets dubbla krav och höga nivå. Principen ”hellre fria än fälla” behandlas också i detta avsnitt. Det femte avsnittet fokuserar på bevisvårigheter och bevislättnader i olika situationer. Under detta avsnitt behandlas även lindringar av bevisbördan samt fall av indirekta sänkningar av beviskravet. En sammanfattande analys sker i det sjätte och avslutande avsnittet, där samtliga frågeställningar även besvaras.

2 Bevisbördan i brottmål

I brottmål är det åklagaren som har bevisbördan för samtliga omständigheter som måste föreligga för att åtalet ska kunna bifallas.¹⁰ Denna princip benämns ofta med det latinska uttrycket *in dubio pro reo* som betyder ”i tveksamma fall till förmån för den tilltalade”.¹¹ Anledningen till att bevisbördan ligger på åklagaren är för att konsekvenserna av en felaktigt fällande dom anses betydligt allvarligare än följderna av en felaktigt friande dom. I och med att man förenar bevisbördan med ett högt beviskrav minskar risken för att en oskyldig person döms för brott. Åklagarens bevisbörda omfattar både objektiva rekvisit och kravet på uppsåt eller oaktsamhet.¹² Många gånger kan åklagaren inte fullgöra sin beviskyldighet trots att det finns stark bevisning som talar för att den misstänkte gjort sig skyldig till brottet. Detta leder ofta till att domstolen meddelar en frikännande dom eller att åklagaren avstår från att väcka åtal.¹³

Det finns inte någon bestämmelse i rättegångsbalken (1942:740), RB, som stadgar att åklagaren bär bevisbördan.¹⁴ Olivecrona förklarar att det på straffrättens område inte är nödvändigt att ha några särskilda bevisbörderegler, just eftersom de straffrättsliga reglerna är formulerade som handlingsregler för domaren. Syftet med lagen är att straff endast ska ådömas om den misstänkte verkligen har begått den straffbelagda handlingen. Av detta följer att ingen ska bli straffad därför att den möjligen eller troligen begått ett brott. Olivecrona menar att när det handlar om handlingsregler för domaren, så finns det inte plats för några bevisbörderegler vid sidan av dem.¹⁵

En omvänd bevisbörda, det vill säga en ordning där den tilltalade har till uppgift att bevisa sin oskuld, skulle däremot strida mot den lagstadgade oskyldighetspresumtionen i artikel 6(2) i den europeiska konventionen om skydd

¹⁰ Nordh (2019) s. 29.

¹¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

¹² Nordh (2019) s. 29–31.

¹³ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

¹⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

¹⁵ Olivecrona (1966) s. 203–204.

för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, EKMR.¹⁶ I artikeln stadgas följande:

Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.¹⁷

Det följer således av EKMR:s regel om oskyldighetspresumtionen att det är åklagaren som bär bevisbördan i brottmål. Presumtionen innebär dessutom att en domare inte får hysa en förutfattad mening om att den tilltalade är skyldig, samt att den tilltalades uttalanden inte får tolkas som ett erkännande i fall där denne inte avsett att erkänna brottet.¹⁸

Vidare finns några lagfästa undantagsfall då bevisbördan för en viss omständighet vilar på den tilltalade, men dessa kommer inte att behandlas i denna uppsats.

¹⁶ Nordh (2019) s. 29.

¹⁷ Se art. 6(2) EKMR.

¹⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150–151.

3 Beviskravet i brottmål

3.1 Inledning

Beviskravet i brottmål framgår inte av lagstiftningen, utan det har utvecklats och slagits fast i praxis. Av 35 kap. 1 § RB framgår att rätten, efter en samsynsgrann prövning av allt som förekommit, ska avgöra vad som är bevisat i målet.¹⁹ Denna lagbestämmelse ger uttryck för principen om fri bevisprövning, vilken innefattar såväl fri bevisföring som fri bevisvärdering.²⁰ Något uttryckligt beviskrav finns däremot inte lagstadgat.²¹ Begreppet beviskrav syftar på den styrka som bevisningen måste ha för att ett påstått rättsfaktum, som är till förmån för den part som har bevisbördan, ska få läggas till grund för dom. Beviskravet utgör på detta vis ett element i bevisbördan. Bevisbördan anger däremot både med vilken styrka rättsfaktum ska bevisas och vem bristande bevisning går ut över, medan beviskravet endast är ”ett mått på bevisningens erforderliga kvalitet”.²² Detta kan förklaras som att ett beviskrav alltid anger ”den lägsta bevisstyrka som är godtagbar för ifrågavarande rättsfaktum som bevistema”.²³

Det var i NJA 1980 s. 725 som HD slog fast att beviskravet i brottmål är att det ska vara ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet.²⁴ Därefter har domstolen upprepat formuleringen i ett antal andra mål.²⁵ Det svenska uttrycket ”ställt utom rimligt tvivel” har sitt ursprung i engelskans ”beyond reasonable doubt” och anses allmänt vara ett lämpligt sätt att uttrycka det vedertagna beviskravet i brottmål.²⁶ Synonymt till ”utom rimligt tvivel” används också formuleringen ”bortom rimligt tvivel”.²⁷ I den

¹⁹ Se 35 kap. 1 § rättegångsbalken.

²⁰ Se Borgström, Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 1 §, Karnov, 2023-11-19 (JUNO).

²¹ Diesen (2015) s. 147.

²² Diesen (2015) s. 137.

²³ Ekelöf (1988) s. 31.

²⁴ Se NJA 1980 s. 725 (på s. 738–739).

²⁵ Se exempelvis NJA 1982 s. 164; NJA 1991 s. 83; NJA 1992 s. 446; NJA 1993 s. 68; NJA 1993 s. 277; NJA 1996 s. 176; NJA 2005 s. 712; NJA 2009 s. 447 I och II; NJA 2014 s. 699.

²⁶ Nordh (2019) s. 31; Diesen (2015) s. 146–147.

²⁷ Dahlman (2018) s. 133.

fortsatta framställningen kommer jag huvudsakligen att använda mig av det senare uttrycket.

3.2 Rimligt tvivel

För att beviskravet ska betraktas som uppfyllt krävs det således att åklagaren kan lägga fram bevisning som innebär att det inte föreligger något ”rimligt tvivel” om den tilltalades skuld i förhållande till det som framgår av gärningsbeskrivningen.²⁸ Men vad innebär det att något är ställt ”bortom rimligt tvivel”? Beviskravet innebär inte att något ska vara ställt bortom allt tvivel, utan något slags tvivel får kvarstå – ett rimligt tvivel. Frågan är då hur stort detta tvivel får vara, och när ett tvivel anses vara rimligt eller inte.²⁹

Justitierådet Torkel Gregow menar att ”rimligt tvivel” innebär att det ”praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig”.³⁰ Nordh uttrycker det som att ”sannolikheten för att åklagarens gärningspåstående inte avspeglar verklighetsförhållandena ska framstå som närmast teoretisk”.³¹ Beviskravet innebär således stora krav på åklagaren att prestera bevisning för att bevisbördan ska anses uppfyllt.³² Diesen talar om beviskravet som ”normen för den styrka bevisen för åtalet måste ha för att den tilltalade ska fällas till ansvar”.³³ Han menar att denna norm kan definieras i såväl ord som siffror, men att den alltid uttrycker en form av sannolikhet. Definitionen kan göras positivt, det vill säga som ett uttryck för det bevisvärde som krävs för att uppfylla temat, eller negativt, det vill säga som ett uttryck för tvivel, motverkande bevis eller kvarstående osäkerhet. Vidare förklarar Diesen att man med formuleringen ”bortom rimligt tvivel” menar att friande alternativ till åklagarens gärningspåstående har kunnat uteslutas. Det är när inga rimliga friande förklaringar återstår som domstolen kan anse brottet ”styrkt”. Diesen konstaterar således att beviskravet är negativt uttryckt, och att det fokuserar på felmarginalen. Om man som komplement behöver en definition av vad det positiva

²⁸ Dahlman (2018) s. 133.

²⁹ Dahlman (2018) s. 133.

³⁰ Gregow (1996) s. 510.

³¹ Nordh (2019) s. 33.

³² Nordh (2019) s. 33.

³³ Diesen (2015) s. 147.

kravet innebär, så menar Diesen att ”kan hållas för visst” eller ”98 %” utgör möjliga sådana formuleringar.³⁴

HD har varken uttalat hur starkt ett tvivel måste vara för att ett åtal ska ogillas eller att ett tvivel ska vara av en viss art för att en friande dom ska meddelas. Oavsett hur övertygande bevisningen är kan man aldrig uppnå fullständig visshet. För att det överhuvudtaget ska vara möjligt att meddela fällande dommar måste således ett visst mått av osäkerhet godtas. En domstol får med andra ord acceptera att det föreligger en risk, om än mycket låg, för att bevisningen är otillräcklig eller för att den värderas på ett aningen felaktigt sätt. Av detta följer också att domstolen är skyldig att meddela en frikännande dom i de fall då det kan finnas en tänkbar förklaring som innebär ett rimligt och beaktansvärt tvivel.³⁵

3.3 Principen om fri bevisprövning

Den fria bevisprövningens princip, vilken består av principen om fri bevisföring och principen om fri bevisvärdering, kommer till uttryck i 35 kap 1 § första stycket RB.³⁶ Processlagberedningen uttalar i sitt förslag till rättegångsbalken att principen om fri bevisprövning innebär ”såväl att någon begränsning ej uppställs i fråga om de kunskapskällor, som få användas för sanningens utletande, som ock att domaren vid värderingen av den föreliggande bevisningen icke är bunden av legala regler”.³⁷ Enligt svensk rätt gäller således fri bevisföring som huvudregel, vilket medför att alla bevismedel är tillåtna. Detta gäller även om beviset inte tillkommit i föreskriven ordning eller om ursprunget är oklart. Principen om fri bevisvärdering medför i sin tur att rätten fritt får bedöma bevisvärdet av den framlagda bevisningen.³⁸

3.4 Beviskravets två sidor

³⁴ Diesen (2015) s. 147.

³⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 153.

³⁶ Se Borgström, Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 1 §, Karnov, 2023-11-19 (JUNO).

³⁷ SOU 1938:44 s. 377.

³⁸ Se Borgström, Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 1 §, Karnov, 2023-12-30 (JUNO).

I litteraturen talas det ibland om att beviskravet har två sidor: en positiv och en negativ. Den positiva sidan av beviskravet anses komma till uttryck genom att domstolen anger hur stark bevisning som krävs för att det ska anses utrett att den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Den negativa sidan tar i stället sikte på sådana förhållanden som talar mot åklagarens gärningspåstående och därmed utesluter ett straffansvar för den tilltalade.³⁹ När en domstol ska avgöra om åklagaren fullgjort sin bevisskyldighet bör den inte göra ett val mellan den positiva och den negativa sidan av beviskravet. Trots att målen är av varierande art bör båda sidorna användas, eftersom de på olika sätt gör sannolikhetsbedömningen säkrare.⁴⁰

³⁹ Nordh (2019) s. 33; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 151–152.

⁴⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 153.

4 Beviskravets funktion och syfte

4.1 Inledning

Nordh konstaterar att det faktum att den tilltalades skuld ska vara ställd bortom rimligt tvivel innebär att det är fråga om ett högt ställt beviskrav.⁴¹ Syftet med att ha ett högt ställt beviskrav är att i så stor utsträckning som möjligt undvika att en oskyldig person döms till ansvar för brott. Samtidigt så kräver rättssäkerheten att det tillåts en viss mån av osäkerhet för att det ska finnas en reell möjlighet att fälla de som faktiskt har begått ett brott. Å ena sidan menar Nordh att brottsbekämpningen skulle riskera att undermineras om beviskravet sattes så högt att det innebär en absolut garanti mot oriktigt fällande domar. Å andra sidan framhålls att det inte går att se beviskravet isolerat från bevisvärderingen. Det är dessa motstridiga ändamål som rättssäkerhets- och rättstrygghetsaspekten bärs upp av. Huruvida dessa kommer att tillgodoses eller motverkas beror på vilket sätt som bevisningen värderas på. I Sverige råder det fri bevisvärdering och i ett sådant system är det särskilt viktigt att ge beviskravet en framträdande roll i funktionshänseende. Således måste förekomsten av oriktigt fällande domar accepteras, men samtidigt ska beviskravet på åklagaren bidra till att antalet sådana domar minimeras.⁴²

4.2 Beviskravet – ett dubbelt krav

Dahlman hävdar att beviskravet egentligen innehåller två krav som bör skiljas från varandra. Att det inte får föreligga något rimligt tvivel är ett dubbelt krav som innebär dels ett krav på tillräckligt stöd, dels ett krav på tillräcklig utredning. Det första kravet handlar om att utredningen av omständigheterna i målet ska ge tillräckligt stöd åt huvudtemat, det vill säga gärningsbeskrivningen, medan det andra kravet tar sikte på vad som utretts och att denna utredning ska vara tillräcklig.⁴³ Diesen benämner det första som ett ”beviskrav” (kvalitetskrav) och det andra som ett ”utredningskrav” (kvantitetskrav).⁴⁴ Dahlman

⁴¹ Nordh (2019) s. 31–32; Diesen (2015) s. 138.

⁴² Nordh (2019) s. 32.

⁴³ Dahlman (2018) s. 134.

⁴⁴ Diesen (2015) s. 179; se även Dahlman (2018) s. 134.

poängterar att båda dessa krav är beviskrav i den mening att de är krav som ställs på bevisningen. De två kraven är kumulativa, vilket medför att båda måste vara uppfyllda för att den tilltalades skuld ska vara ställd bortom rimligt tvivel. Bevisningen måste ge tillräckligt stöd åt gärningsbeskrivningen och utredningen måste vara tillräcklig. Av detta följer att en friande dom således kan grunda sig på otillräckligt stöd eller otillräcklig utredning, alternativt en kombination av båda.⁴⁵

4.2.1 Acceptabel separation och acceptabel distribution

Anledningen till att beviskravet i brottmål är ett dubbelt krav är för att det ska försöka tillfredsställa två grundläggande värden i rättsskipningen. Dessa två värden benämns *acceptabel separation* och *acceptabel distribution*. Separation tar sikte på i vad mån en beslutsfattare kan se skillnad på fall där bevistemat är sant och fall där bevistemat är falskt, och kan således beskrivas som ”ett mått på rättsordningens förmåga att se skillnad mellan fall där den tilltalade är skyldig och fall där den tilltalade är oskyldig”.⁴⁶ Mellan utredning och separation finns ett tydligt samband. Ju mer som utreds och ju bättre metoder som används, desto större separation uppkommer i regel.⁴⁷

I takt med att mål utreds mer kommer distributionen av fall där den tilltalade är skyldig och distributionen av fall där den tilltalade är oskyldig att dras isär från varandra. Det optimala skulle vara att distributionerna dras isär så mycket att de inte överlappar varandra alls. Detta skulle innebära att rättsordningen fullt ut kan se skillnad mellan fall där den tilltalade är skyldig och fall där den tilltalade är oskyldig. I praktiken kommer detta emellertid aldrig att ske. Allt går nämligen inte att utreda, vilket kan vara fallet när det inte finns några vittnen eller om det gått så lång tid att alla forensiska spår försvunnit. All utredning är dessutom förbunden med kostnader, och rättsordningens resurser

⁴⁵ Dahlman (2018) s. 134–135.

⁴⁶ Dahlman (2018) s. 135–136.

⁴⁷ Dahlman (2018) s. 137.

är begränsade. Lagföringen av brott styrs av en ”cost-benefit-analys”, där utredningskostnader vägs mot den förväntade nyttan av möjliga utredningsinsatser. Till följd av detta är det inte möjligt att utreda alla fall maximalt.⁴⁸

Domstolen har till uppgift att bedöma om den utredning som framkommer vid huvudförhandlingen är tillräcklig för en fällande dom. Vid brister i utredningen behöver domstolen ta ställning till hur ytterligare utredning hade kunnat påverka bevisläget. Detta faller in under kravet på tillräcklig utredning.⁴⁹

Kravet på tillräckligt stöd hanterar i stället det dilemma som uppkommer när brottsdistributionerna överlappar varandra. Överlappningen innebär att det finns grader av stöd som förekommer både bland fall där den tilltalade är skyldig och fall där den tilltalade är oskyldig. Följande dilemma uppstår då: om denna grad av stöd är tillräcklig för att uppfylla beviskravet så kommer vissa oskyldiga att dömas, och om den inte anses vara tillräcklig så kommer vissa skyldiga att frias. I och med en viss överlappning av distributionerna måste rättsordningen således välja mellan två misstag: oskyldiga som döms och skyldiga som frias. Genom att formulera en beslutsregel som säger vilken nivå som bevisningen måste nå upp till så väljer rättsordningen en viss distribution mellan dessa två misstag.⁵⁰

4.3 Beviskravets nivå

Det höga beviskravet leder till att ett stort antal brottslingar inte kan dömas till något straff. Ekelöf, Edelstam och Heuman uttrycker det som att intresset av en effektiv straffrättskipning får ”stå tillbaka inför det rättsskydd som den oskyldige kan göra anspråk på”.⁵¹ Om rättsordningen skärper beviskravet så minskar mängden oskyldigt dömda, men samtidigt ökar mängden skyldiga som frias. Om rättsordningen i stället sänker beviskravet så kommer antalet

⁴⁸ Dahlman (2018) s. 137.

⁴⁹ Dahlman (2018) s. 137.

⁵⁰ Dahlman (2018) s. 137–138.

⁵¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

skyldiga som frikänns att minska, men i gengäld kommer antalet oskyldiga som döms att öka.⁵²

När allmänheten bedömer beviskravets nivå så menar Diesen att det i princip är domarkårens resultat som bedöms. Om allmänheten uppfattar en tendens till att oskyldiga döms, så blir slutsatsen att beviskravet är för lågt. Uppfattas i stället en tendens till att brottslingar frias blir allmänhetens slutsats att beviskravet är för högt. Referensen för bedömningen är rättskipningens förmåga att ”döma rätt” och att undvika felaktiga domar.⁵³

Det är inte lika enkelt när domarkåren själv ska bedöma beviskravets nivå. Diesen förklarar att normen i sig är vag, men att det dessutom saknas en given metod för att pröva normen. Faktum är att man som domare sällan kan kontrollera sitt resultat. I slutändan får man inte veta om den friade eller dömde verkligen var skyldig eller ej. Detta resulterar i att domarens referensram till sin karaktär inte skiljer sig särskilt mycket från allmänhetens. Bedömningen består ändå i att jämföra det enskilda fallet med sin tidigare erfarenhet och sina egna erfarenheter med andras.⁵⁴

Diesen menar därmed att den väsentliga frågan för praktisk bevisvärdering inte är hur beviskravet formuleras, utan hur stor risk för misstag vi är beredda att ta. Det viktiga är inte etiketten på kravet, utan i stället är det de säkerhetsåtgärder som domstolen vidtar för att minska risken för ett felaktigt domslut som är av betydelse.⁵⁵

I uttrycket ”ställt bortom rimligt tvivel” finns en reservation. Gregow förklarar att denna reservation har sin grund i att hur säkert ett förhållande än framstår, så kan det på grund av någon omständighet som inte rimligen kunnat tas i beräkning visa sig att det egentligen förhöll sig på ett annat sätt. Reservationen innebär däremot inte, enligt Gregow, att en domstol är ”berättigad att ta en risk i fråga om bevisvärderingen, även om risktagningen inte är särskilt

⁵² Dahlman (2018) s. 138.

⁵³ Diesen (2015) s. 137.

⁵⁴ Diesen (2015) s. 138.

⁵⁵ Diesen (2015) s. 138.

stor”.⁵⁶ Vidare konstaterar Gregow, precis som Nordh, att det beviskrav som råder för att åtal ska bifallas är strängt, i synnerhet när det handlar om grova brott. En relativt vanligt förekommande synpunkt är att ett sätt komma till rätta med bevisproblemen skulle vara att sänka beviskravet. Gregow understryker att det inte kan komma i fråga att övergå till ett mindre strängt beviskrav än det som råder, något som även HD har framhållit i ett antal fall.⁵⁷

Konsekvensen av att ha ett så strängt beviskrav blir att ett inte obetydligt antal skyldiga personer går fria.⁵⁸ Gregow konstaterar, precis som Ekelöf, Edelstam och Heuman gör, att detta är det pris man får betala för att undgå att oskyldiga döms. Att ett antal gärningsmän går fria är visserligen en nackdel, men Gregow menar på att intresset av att oskyldiga inte fälls till ansvar är avsevärt större och väger därmed tyngre. Om oskyldiga döms för grova brott i mer än bara undantagsfall, så skulle detta innebära att rättsväsendet inte fungerar på ett godtagbart sätt.⁵⁹

4.4 Hellre fria än fälla

Till skydd för den enskilde och tilltron till rättsväsendet har principen *in dubio pro reo* fastlagts. *In dubio pro reo* är en processuell regel som gäller i Sverige utan något uttryckligt lagstöd.⁶⁰ Principen har, utöver det faktum att den anses vara ett av de främsta uttrycken för åklagarens bevisbörda, också betydelse för det uppställda beviskravet. För att åklagarens bevisbörda ska bli meningsfull, och för att en fällande dom ska kunna meddelas, måste det ställas krav på att den bevisning som åklagaren presenterar uppnår en viss nivå.⁶¹ Principens innebörd, att ”osäkerhet räknas den tilltalade till godo”, indikerar att

⁵⁶ Gregow (1996) s. 510.

⁵⁷ Gregow (1996) s. 510–511.

⁵⁸ Gregow (1996) s. 511.

⁵⁹ Gregow (1996) s. 511; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150.

⁶⁰ Nowak (2003) s. 33.

⁶¹ Nowak (2003) s. 33.

endast en liten risk för misstaget att en oskyldig blir dömd tolereras. Motsatsvis innebär detta att man godtar en större risk för att skyldiga frias.⁶² Det rör sig således om ett resonemang som bygger på tanken ”hellre fria än fälla”.⁶³

Oskyldighetspresumtionen har inte bara betydelse för tolkningen och tillämpningen av bevisbördans fördelning mellan åklagaren och den anklagade, utan den har även betydelse för bevisvärderingen genom *in dubio pro reo*. Nowak formulerar det som att *in dubio pro reo* är ”ett exempel på oskyldighetspresumtionens konkretiserande i ett bestämt sammanhang”.⁶⁴ Principen kan således härledas ur oskyldighetspresumtionen.⁶⁵

Ekelöf och Boman förklarar att det är ett starkt samhällsintresse att bevisbördan inte placeras på ett sätt som gör att straffrättskipningen skapar otrygghet för medborgarna. Bevisbördeproblemen inom straffrätten har kunnat lösas på ett helt annat sätt än bevisbördeproblemen inom civilprocessen. Detta sammanhänger med att straffet inte har någon reparativ funktion. Principen *in dubio pro reo* kommer inte medföra någon otrygghet för målsäganden, men den påverkar straffsanktionens avskräckande effekt på ett negativt sätt. Ekelöf och Boman menar emellertid att straffsanktionens viktigaste uppgift inte är att vara avskräckande vad gäller asocialt beteende, utan den är i stället att skapa och stärka moraliska hämningar emot detta beteende. Straffrättskipningens moralbildande effekt påverkas inte i någon större utsträckning av att en del brottslingar går fria på grund av att deras skuld inte kunnat bevisas.⁶⁶

I samband med detta kan även principen *in dubio mitius* kort nämnas. När det rör sig om en straffrättslig regel följer det av denna princip att domstolen i tveksamma fall ska stanna för den lösning som är fördelaktig för den tilltalade.⁶⁷ *In dubio pro reo* omfattar ett större område än principen *in dubio mitius*, som i regel bara anses gälla påföljden.⁶⁸

⁶² Diesen (2015) s. 138.

⁶³ Nowak (2003) s. 33.

⁶⁴ Nowak (2003) s. 34.

⁶⁵ Nowak (2003) s. 34.

⁶⁶ Ekelöf och Boman (1992) s. 114–115.

⁶⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 77–78.

⁶⁸ Nowak (2003) s. 33.

5 Bevissvårigheter och bevislättnader

5.1 Inledning

Utifrån vad som anförts så här långt kan man konstatera att rättsordningen ställer höga krav på åklagarens bevisning och dess styrka. Vad gäller vissa former av brottslighet kan det ofta svårt för åklagare och polis att få fram bevisning som anses vara tillräcklig för att få till stånd en fällande dom. Svårigheterna kan bero på att den brottsliga handlingen inte lämnar några spår, eller att brottet upptäcks och polisanmäls långt i efterhand. I fall där det handlar om upprepad likartad brottslighet under en längre tidsperiod riktad mot samma målsägande är det ofta svårt att få fram bevisning som hänför sig till enskilda brottstillfällen. Vidare är faktorer som att brottsligheten är organiserad, gänganknuten eller internationellt förgrenad många gånger förenade med speciella utrednings- och bevissvårigheter. Nordh menar att i dessa situationer kan ett så pass högt beviskrav som ”ställt bortom rimligt tvivel” utgöra ett så stort hinder mot lagföring och en fällande dom att ”intresset att motverka att oskyldiga döms inte kan tillåtas ge samma tyngd i förhållande till intresset av en effektiv brottsbekämpning”.⁶⁹ Det skydd som samhället erbjuder enskilda genom att straffbelägga denna typ av handlingar och peka ut dem som särskilt förkastliga riskerar här att bli ”illusoriskt”. Det nyss anförda kan, enligt Nordh, ge en anledning att fundera över om inte styrkan i åklagarens beviskrav borde göras beroende av bevissvårigheterna.⁷⁰

Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att ett högt ställt beviskrav anses gälla vid allvarliga brott som kan medföra frihetsstraff. I doktrinen anser däremot vissa författare att beviskravet inte är lika högt vad gäller lindriga brott som exempelvis bara kan medföra ett lågt bötesstraff.⁷¹ Utgångspunkten är att ju allvarligare straffet kan bli, desto viktigare är det att undvika felaktigt fällande

⁶⁹ Nordh (2019) s. 34.

⁷⁰ Nordh (2019) s. 34–35.

⁷¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 154.

domar. Det finns därför möjligheter för domstolarna att sänka beviskravet något vid lindrigare brott. Men även när det kommer till bötesmål måste bevisningen vara så pass stark att den kan bedömas vara övertygande. En felaktigt fällande bötesdom kan i vissa fall medföra allvarliga indirekta konsekvenser för den dömda. Ekelöf, Edelstam och Heuman menar därför på att beviskravet inte bör sänkas i nämnvärd grad i sådana fall.⁷²

Varken lagstiftning eller praxis ger däremot stöd för en sänkning av beviskravet för en fällande dom enbart på grund av att det i vissa fall typiskt sett finns bevissvårigheter. HD har i stället i flera fall understrukit att det höga beviskravet i brottmål gäller även när det kan vara svårt för polis och åklagare att utreda vad som närmare skett. I NJA 1982 s. 164 säger HD att ”också i narkotikamål – och även beträffande en tilltalad som under alla förhållanden kan förutsättas vara engagerad i illegal handel med narkotika – måste för en fällande dom krävas att det blivit ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brott i enlighet med åtalet”.⁷³ Dessa tankegångar återkommer i NJA 1982 s. 525 där domstolen uttalar att vid prövningen av frågan om den tilltalades skuld ”måste kraven på den föreliggande bevisningens styrka, utan avseende på de speciella bevissvårigheter som erfarenhetsmässigt ofta föreligger i mål om ansvar för grov narkotikabrottslighet, ställas lika högt som när det gäller ansvar för annan grov brottslighet”.⁷⁴ Även när det gäller sexualbrott har det höga beviskravet för brottmål upprätthållits av HD, trots att denna typ av brott många gånger är svårutredda ur bevissynpunkt.⁷⁵

I kontrast till det nu sagda finns avgöranden där HD har gett uttryck för ett lägre beviskrav utan att närmare motivera det med hänvisning till några specifika förhållanden eller omständigheter. I NJA 1986 s. 833, ett mål om olovlig jakt, använder HD termer som ”övervägande skäl” och ”inte kan antas”.⁷⁶ Ett annat sådant fall gäller brott mot griftefriden, där HD uttalar att det som

⁷² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 154.

⁷³ Se NJA 1982 s. 164 (på s. 173).

⁷⁴ Se NJA 1982 s. 525 (på s. 545).

⁷⁵ Nordh (2019) s. 35.

⁷⁶ Se NJA 1986 s. 833 (på s. 841).

framkommit i målet tyder på att brottsoffret ”sannolikt är död”.⁷⁷ Nordh menar däremot att det inte finns någon anledning att se rättsfallen som en allmän uppluckring av det stränga beviskravet med hänvisning till typiska bevissvårigheter.⁷⁸

Vad gäller farerekvisit där det är fråga om hypotetiska antaganden om vad som kunde ha hänt om handlandet hade fullföljts så kan de många gånger vara svåra att bevisa bortom rimligt tvivel. I NJA 2013 s. 1067 konstaterar HD att det ”inte gjorts sannolikt att det har uppkommit en beaktansvärd risk för att myndighetens kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift i bolaget allvarligt skulle försvåras”.⁷⁹ HD formulerade således beviskravet i detta fall som att det är tillräckligt att faran framstår som sannolik.⁸⁰

I NJA 2016 s. 719 har HD uttalat att för fall då den tilltalades ålder är osäker krävs det att det är klarlagt att den tilltalade hade passerat straffmyndighetsåldern, det vill säga fyllt 15 år, vid tidpunkten för brottet.⁸¹ Det är inte helt självklart hur högt beviskrav ”klarlagt” innebär, men Nordh menar att det faktum att domstolen inte använde ”ställt utom rimligt tvivel” talar för att det är fråga om en bevislättning. Trots att det rör sig om en bevislättning bör kravet inte ställas för lågt eftersom det innebär en ökad risk för en oriktigt fällande dom. Nordh menar därför på att beviskravet i detta fall fortfarande bör vara högre än det i tvistemål normala kravet ”styrkt”.⁸²

5.2 Lindringar av bevisbördan

En lindring av bevisbördan kan bli aktuellt att diskutera i situationer som rör svårutredda förhållanden där det är praktiskt taget omöjligt att undanröja varje form av rimligt tvivel. Som exempel på förhållanden som inte kan bevisas med ett så högt sannolikhetskrav kan gärningsmannens uppsåt nämnas. Även

⁷⁷ NJA 2003 s. 113 (på s. 120).

⁷⁸ Nordh (2019) s. 35.

⁷⁹ Se NJA 2013 s. 1067 (på s. 1075).

⁸⁰ Nordh (2019) s. 36.

⁸¹ Se NJA 2016 s. 719 (på s. 733); Nordh (2019) s. 33.

⁸² Nordh (2019) s. 33–34.

hypotetiska händelseförlopp vid underlåtenhetsbrott samt bedömningar av orsakssamband kan föranleda en lindring av bevisbördan.⁸³

När det kommer till nödvärnsinvändningar så kan det vara mycket svårt för åklagaren att motbevisa en sådan, särskilt när det handlar om en situation där det ska bevisas att något inte inträffat. Enligt HD räcker det i dessa fall att åklagaren ”förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad”.⁸⁴ Det nu nämnda beviskravet bör gälla även i de fall då den tilltalade invänder att han svårligen kunnat besinna sig.⁸⁵

I fall där en person kan straffas för sin underlåtenhet på grund av att underlåtenheten förorsakat en effekt, ska domstolen göra en hypotetisk prövning av orsaksfrågan.⁸⁶ HD har uttalat att beviskravet i dessa fall är uppfyllt om det framstår som ”i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort...”.⁸⁷

5.3 Indirekta sänkningar av beviskravet

Om den tilltalade har erkänt brottet på ett tidigt stadium av förundersökningen är utredningen mindre omfattande än vad den är i fall där den åtalade förnekat ett allvarligt brott. Erkännandet i sig utgör inte en tillräcklig grund för att fälla den tilltalade, men om erkännandet vinner stöd av annan utredning kan åtalet bifallas.⁸⁸ Detta gäller även om det skulle vara så att utredningen inte är fullständig i alla avseenden.⁸⁹

När det gäller lindriga brott godtas i regel ett erkännande utan någon närmare kontroll och kan därmed anses utgöra tillräcklig bevisning.⁹⁰ I detta ligger en presumtion för att erkännandet är riktigt. Det finns således en viss risk för att

⁸³ Nordh (2019) s. 34.

⁸⁴ Se NJA 1990 s. 210 (på s. 216); Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 155.

⁸⁵ NJA 1990 s. 210 (på s. 216).

⁸⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 156.

⁸⁷ Se NJA 2007 s. 369 (på s. 381).

⁸⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 156; se även 35 kap. 3 § andra stycket RB.

⁸⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 156–157.

⁹⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 156–157; SOU 1938:44 s. 380–381.

ett felaktigt erkännande kan leda till en fällande dom. I dessa fall medför utredningsbristerna samma effekt som en sänkning av beviskravet. Ekelöf, Edelstam och Heuman menar därför på att det är av högsta vikt att försvararen och rätten kontrollerar om ett erkännande är riktigt. På så vis minskas riskerna för felaktigt fällande domar, vilket är ett av de viktiga syften man vill åstadkomma med principen om åklagarens bevisbörda.⁹¹

En domstol kan även genom sin bevisvärdering uppnå samma resultat som en explicit sänkning av beviskravet innebär. Ekelöf, Edelstam och Heuman förklarar att i de fall domstolen ”överskattar åklagarens bevisning eller förringar försvarets motbevisning kan det få samma verkan som om domstolen sänkt beviskravet eller kastat om bevisbördan”.⁹² Detta är mycket problematiskt för den som anser sig dömd till ansvar på sådana felaktiga grunder av en hovrätt, eftersom det i allmänhet är svårt att få till stånd en ändring i sådana fall.⁹³

⁹¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 157.

⁹² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 157.

⁹³ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 157.

6 Analys och slutsatser

Det allra främsta syftet med det höga beviskravet i brottmål är att i så stor utsträckning som möjligt undvika felaktigt fällande domar där oskyldiga döms till ansvar för brott. Samtidigt så fordrar rättssäkerheten att det finnas en reell möjlighet att fälla de som faktiskt har begått brott. Det är dessa motstridiga ändamål som präglar rättsordningen. Huruvida dessa kommer att tillgodoses eller motverkas beror på vilket sätt som bevisningen värderas på. I och med att det råder fri bevisvärdering i Sverige är det av särskilt vikt att beviskravet ges en framträdande roll i funktionshänseende.

Diesen menar att den väsentliga frågan för praktisk bevisvärdering inte är hur beviskravet formuleras, utan hur stor risk för misstag vi är beredda att ta. Dahlman illustrerar det hela väldigt tydligt när han beskriver det som att rättsordningen måste välja mellan två misstag: att oskyldiga döms eller att skyldiga frias. Inget av alternativen låter särskilt lockande, men det kommer aldrig gå att på ett tillfredsställande sätt tillgodose båda intressena samtidigt.

Förekomsten av oriktigt fällande domar måste accepteras, men samtidigt ska det höga beviskravet på åklagaren bidra till att antalet sådana domar minimeras. Detta hänger också ihop med bevisbördans placering. Anledningen till att bevisbördan ligger på åklagaren är just för att konsekvenserna av en felaktigt fällande dom anses betydligt allvarigare än följderna av en felaktigt friande dom. På detta sätt kan man motivera och rättfärdiga beviskravets höga höjd.

Även om HD menar på att beviskravet är det samma för all form av brottslighet, så verkar det som att sänkningar av beviskravet förekommer i praktiken. Enligt min mening talar detta för att rätten är medveten om att beviskravet är för högt ställt i förhållande till vissa särskilda omständigheter. Här kanske man trots allt borde överväga att göra styrkan i åklagarens beviskrav beroende av bevissvårigheterna, precis som Nordh var inne på.

Efter att ha granskat beviskravet i denna uppsats är min slutsats att beviskravet visserligen är högt ställt, men att det inte är *för* högt ställt. Ett lägre beviskrav skulle i och för sig innebära att man får till stånd fler fällande domar,

men det skulle inte nödvändigtvis betyda att det är fler skyldiga som döms. Risken är att människors tilltro till rättsskipningen tar större skada ifall en oskyldig blir dömd till straff, än vad den gör när en som endast troligtvis är skyldig får fortsätta gå fri. Att fler döms innebär inte automatiskt att färre brottslingar vandrar på gatorna, utan det kan lika gärna innebära att fler oskyldiga sitter inlåsta för brott de inte begått.

Det faktum att ett stort antal misstänkta frias talar för att beviskravet uppfyller sin funktion och sitt syfte. I och med att det är ett så pass högt ställt krav, så kan man också vara säker på att de som döms med största möjliga sannolikhet också är skyldiga.

När allmänheten bedömer beviskravets nivå så sker det väldigt godtyckligt. Om allmänheten uppfattar en tendens till att oskyldiga döms, så blir slutsatsen att beviskravet är för lågt. Skulle allmänheten i stället uppfatta en tendens till att brottslingar frias, så blir slutsatsen att beviskravet är för högt. Referensen för bedömningen är rättsskipningens förmåga att "döma rätt". I denna debatt spelar dessutom den bild av beviskravet som media förmedlar en betydande roll. Det problematiska här är att denna bild verkar skifta från fall till fall. Just därför tror jag att beviskravet alltid kommer att betraktas som orimligt på ett eller annat sätt i allmänhetens ögon.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1982 s. 164

NJA 1982 s. 525

NJA 1986 s. 833

NJA 1990 s. 210

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 1993 s. 68

NJA 1993 s. 277

NJA 1996 s. 176

NJA 2003 s. 113

NJA 2005 s. 712

NJA 2007 s. 369

NJA 2009 s. 447 I och II

NJA 2013 s. 1067

NJA 2014 s. 699

NJA 2016 s. 719

LITTERATUR

Borgström, Peter, Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 1 §, Karnov (JUNO).

Dahlman, Christian (2018), *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Diesen, Christian (2015), *Bevis 10 Bevisprövning i brottmål*. 2 uppl., Norstedts Juridik.

Ekelöf, Per Olof (1988), 'Anmälan av Lindell: "Sakfrågor och rättsfrågor"'. *SvJT* s. 23–39.

Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert (1992), *Rättegång H. 4*. 6 uppl., Norstedts Juridik.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars (2009), *Rättegång H. 4*. 7 uppl., Norstedts Juridik.

Gregow, Torkel (1996), 'Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn'. *SvJT* s. 509–523.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur s. 21–46.

Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*. 2 uppl., Iustus förlag.

Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Olivecrona, Karl (1966), *Rätt och dom*. 2 uppl., P.A. Norstedt & Söners förlag.

Peczenik, Aleksander (1995), *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*. 1 uppl., Fritzes.